

RUDI RIZMAN, *DRUŽBA IN POLITIKA V ČASU
RETROTOPIJE*, TEME IZ POLITIČNE SOCIOLOGIJE
FILOZOFSKA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI,
2020. (STR. 359)

Rijetke su knjige koje predstavljaju društvenu i političku misao javnih intelektualaca iz regije. Još su rjeđe one koje hvalje veliki intelektualni autoriteti suvremenog doba poput Noama Chomskog. Upravo njegovim riječima, radi o knjizi eseja o politici koji ukazuju na glavne uzroke krize suvremene politike. Knjigu su pohvalno ocijenili i drugi ugledni intelektualci – Stefano Bianchini, Erika Hariss, Rhoda E. Howard-Hasmman, te Slavko Splichal, koji je knjizi napisao i informativni predgovor. Svi oni nalaze riječi pohvale za javni angažman autora knjige, slovenskog sociologa Rudija Rizmana, kojeg odlikuje kritička misao utemeljena na jasno definiranim pojmovima, sjajnom poznavanju socijalne i političke teorije, pa i prijeko potrebnoj građanskoj hrabrosti da se o suvremenim problemima zauzme jasan stav. Rudi Rizman je to pokazao ne samo svojim profesionalnim radom na uglednim sveučilištima svijeta, poput matične Ljubljane, zatim Harvarda, MIT-a, Barcelone, Pariza, Praga itd., nego i svojim radom u Međunarodnom Russelovu sudu, kao i u Odboru Jean-Paul Sartre za dodjelu alternativnih Nobelovih nagrada. Svoja promišljanja o aktualnim društvenim i političkim problemima Rudi Rizman je imao potrebu podijeliti s javnošću u obliku eseja koje je objavljivao u uglednim slovenskim novinama. Ova knjiga predstavlja, dakle, sistematiziranu i znanstvenim aparatom opremljenu zbirku tih eseja.

U središtu Rizmanova interesa je fenomen neoliberalizma, koji se razmatra kroz demokratsku teoriju, kroz teoriju morala, pomoću analiza djelovanja institucija Europske unije, te kroz nježne, lucidne nekrologe kojim se predstavljaju misli preminulih intelektualci i intelektualaca. Eseji pokazuju veliko znanje autora i njegovu sposobnost da na osnovu recentnih znanstvenih radova ukaže na samu bit istraživanog fenomena, donoseći podatke koji nedvojbeno podupiru glavnu tezu. U duhovnom smislu iz eseja kao da zrači neke smirena snaga. Ona valjda proizlazi iz upućenosti u izloženu materiju i velikog autorovog iskustva, te prihva-

ćanja načela da nam, usprkos svemu, ne preostaje drugo „nego da govorimo i pišemo”.

U analizi neoliberalizma autor sociologijske i politologijske pojmove primjenjuje na događanja koja su uzrokovana tom ideologijom. Jasno je pokazao da neoliberalizam nije isključivo ekonomska doktrina nego da se prije svega radi o političkoj ideologiji koja fanatično, slijepa za realitet, brani svoje dogme o svemoći tržišta.

Najprije je pokazao kako je neoliberalizam napao državu blagostanja utemeljenu na velikom konsenzusu između konzervativaca (pučana) i socijaldemokrata nastalome nakon Drugoga svjetskog rata. Logiku neoliberalnog napada na ideje socijalne države, zajedništvo i solidarnost, koja je u njezinu temelju, ilustrirao je citatom propovjednika neoliberalnih dogmi Milтона Fridmana, koji zastupa stav da su u doba krize „aktivnosti ovisne o ideji” koja se tada ispostavi kao dominantna. To je bio neoliberalizam koji je preko Reagana i Thatcher zavladao politikom SAD-a i Velike Britanije, te se agresivno nastojao proširiti svijetom. Ta ideologija tržišnog fundamentalizma, koja smatra da je tržište „perpetuum mobile”, ili da „market knows everything”, iako izvorno konzervativni proizvod, zahvatila je i stranke i politike lijevog centra. Međunarodne ekonomske institucije i političke elite velikih nacionalnih država prihvatile su ideje privatizacije javnog dobra i načela fiskalne discipline. Čak i kada su se htjele tome oduprijeti, države s periferije, poput Grčke, u tome nisu uspjele. Pokazalo se da je politička volja grčkog naroda, njegova suverenost, znatno slabija od moći financijskih institucija i drugih članica Europske unije predvođenih Njemačkom. Takva strogost se nije pokazala prema bankama nakon krize 2008. – njih je politička elita bez zadržke spašavala javnim novcem. Bit te neoliberalne politike autor je pokazao donoseći podatke Thomasa Pikettyja koji je pokazao da porezi za korporacije u SAD-u, Njemačkoj, Britaniji i Francuskoj padaju, te da su s devedeset posto pali na 35 posto. Također navodi da je Trump poreze za korporacije dalje smanjivao, pa tako Apple plaća porez od 17%, Alphabet (Google) 16%, a Facebook nevjerovatnih 3,8%. U knjizi se donose i drugi primjeri. Danska i Švedska, kao države s najmanjom nejednakosti dohotka, za socijalnu državu izdvajaju 28 i 31 posto društvenog dohotka, dok neoliberalna Velika Britanija izdvaja 20 posto. Istovremeno, Danska 35 posto svog bruto nacionalnog dohotka, a Švedska čak 40 posto stječu izvozom, dok Britanija izvozom stekne samo 17 posto BDP-a. U Njemačkoj, gdje se socijalna država još uvijek relativno dobro drži, plaće u razdoblju od 2014. do 2016. povećale su se za toliko koliko su plaće u SAD-u povećane u cijelom razdoblju od 1979. godine. Rizman smatra da je to posljedica neoliberalne ideologije koje državu smatra štetnom, štoviše, smatra da zapravo trebaju vladati korporacije. Autor je odlično pokazao kako je svrha sporazuma o slobodnoj

trgovini između EU-a i SAD-a, TITIP, bila da se omogući da korporacije nametnu svoju volju nacionalnim državama. Zahvaljujući okolnosti da je Trump odbio TITIP, Rizman sjajno ironizira stav slovenskoga konzervativnog političara Lojze Peterlea, koji je protivljenje TITIP-u, u svojoj ideološkoj borniranosti, proglasio „antiamerikanizmom”. Rekao bih da je autor ovdje pokazao blagost svog karaktera, tu smirenu snagu koju sam već prije spomenuo, pa zato nije išao do kraja u rastvaranju dubine praznine Peterleova stava. No, njegovoj pažnji nije promakla psihološka konzekvenca neoliberalizma, koji slavi tržišno uspješne a ponižava one koji nisu uspjeli, uništavajući im time svaku ljudsku vrijednost i dostojanstvo. Odlično je primijetio da u korijenima populizma nisu ekonomski problemi, nego prije svega ponižavanje ljudi, koji ne samo da žive teško nego ih se i psihički uništava kao gubitnike. Zanimljivo je da sličnu tezu u svojoj najnovijoj knjizi zastupa Fukuyama koji dobro vidi da je bit politike borba za ljudsko dostojanstvo. Neoliberalizam, naglašava Rizman, uništavajući dostojanstvo naroda uništava politiku. Sve teze koje govore o tome da nam ne treba politika nego da nama trebaju upravljati menadžeri, da se država treba voditi kao poduzeće i tome slične, ne napadaju samo politiku nego i samu demokraciju. To dovodi do bijesa, protesta i daje vjetar u jedra radikalnoj desnici. Kao koristan lakmusov papir za stanje demokracije Rizman nam nudi teoriju Juana Linza, koji tvrdi da demokracija nazaduje ako se odbacuju demokratska pravila, ako se političkom protivniku odriče legitimnost, ako se tolerira ili zagovara nasilje, te ako se negiraju državljanska prava protivnicima i medijima. Sve navedene elemente Rizman vidi u Trumpovoj vladavini. Na njih je uvjerljivo ukazao u nekoliko eseja znakovitih naslova i podnaslova: „Vadavina talentiranog šarlatana”, „Uloga financijalizirane ekonomije”, „Revizija konzervativizma”, „Interesne sfere”, „Militarizacija”, „Faustovska kalkulacija”, itd. Iza ovih naslova autor pokazuje kako su vojni kompleks i neprekidni ratovi nerazdvojni dio američke vanjske politike, a vladavina oligarha bit američke unutarnje politike. Tezu je uvjerljivo dokazao na nekoliko primjera. Ovdje bih izdvojio njegovu analizu uzroka poraza Hillary Clinton i uspona Donalda Trumpa. Rizman je pokazao da se Trump, iako spada u oligarhe, uspio prikazati kao onaj koji razumije brige malog čovjeka, dok je Hillary Clinton ostala u javnosti „zarobljena” slikom članice elite koja o ljudima ne vodi nikakvu brigu. Rizman je također ukazao kako je strah pred činjenicom da bijeli, anglosaksonski protestanti postaju manjina u svojoj zemlji okrenuo ove društvene slojeve prema Trumpu. U dokazivanju svoje teze Rizman koristi teoriju Samuela Huntingtona – taj vrijedan postupak uvažavanja i diskusije s argumentima uglednih teoretičara društva i politike poput Zygmunta Baumana, Noama Chomskog, Youvala Noaha Hararija, Paula Krugmana, Branka Milanovića, Thomasa Prikettyja, Jana Zielonke, prisutan je u cijeloj knjizi. To nam omogućuje

da se sretnemo s gotovo svim glavnim tumačenjima društva, ekonomije i politike našeg vremena, pa knjiga predstavlja i svojevrsnu povijest suvremenih političkih ideja.

Rizman odlično prikazuje i suvremeni demokratski deficit Europske unije. Pozivajući se na francuskog državnika Pierre Mendes-Francea zaključio je da europskoj demokraciji prijeti opasnost iz dva smjera, prvo, od tendencije uspostavljanje autoritarnih poredaka u državama članica, i drugo, od potpunog prenošenje odlučivanja na nadnacionalnu razinu. Dobro je to istaknuti, jer nema dvojbe da je povijesno i institucionalno gledano demokracija politički poredak koji je osmišljen za nacionalne države. U razmatranjima politike u Europskoj uniji autor donosi vrlo zanimljive podatke. Ustanovio je, na primjer, da je administracija EU sa svojih 15 tisuća članova, iako izgleda ogromna, zapravo četiri puta manja od administracije Hamburga. Napomenuo bih da je Hamburg najbogatiji grad Europe. Na propitivanje neoliberalnih dogmi o prevelikom javnom sektoru može potaknuti i podatak da Danska sa pet i pol milijuna stanovnika ima oko dva puta više zaposlenih u javnom sektoru od Hrvatske, koja ima četiri i pol milijuna stanovnika. Dakle, problem efikasnosti javne uprave često uopće nije u broju službenika, nego u tome što moraju provoditi loše zakone. Štoviše, obzirom na izrazito visoki dohodak Danske i Hamburga, broj javnih službenika i bogatstva neke zajednice treba dovesti u međusobnu vezu te promisliti o jednostavnoj formuli: više javnih službenika znači više javnog dobra, dakle, više bogatstva za svakog građanina. Naravno, Rizman vidi i uvjerljivo ukazuje na vezu između ideje javnog dobra, djelotvorne administracije i razvoja demokracija. Svoju tezu podupire dobrim primjerima i razmišljanjima uglednih politologa i sociologa.

Autorova kritika je usmjerena i na načela po kojima funkcionira današnja znanstvena zajednica. Istaknuo je kako su se neoliberalna načela tržišta počela primjenjivati i na univerzitetima, pa, zahvaljujući oportunizmu i promijeni sustava vrijednosti samih znanstvenika i ministarstva znanosti i obrazovanja nacionalnih država, privatne monopolističke korporacije odlučuju o napredovanju znanstvenika. Tako, na primjer, nizozemski izdavački div Elsevier objavljuje četvrtinu svih znanstvenih članaka na svijetu. Navodi i komunikološko istraživanje Brooke Erin Duffy i Jeffersona D. Pooleyja koji pokazuju kako je platforma Academia.edu, koja služi samoreklamiranju znanstvenica i znanstvenika, postala neka vrsta Facebook-a za intelektualce, koji na tim stranicama skupljaju sljedbenike i citate. Naravno, tako se postiže da nečija citiranost ovisi o broju 'academia' prijatelja i pratitelja, odnosno o tome koliko je netko „umrežen”. Tehnika funkcionira kao ideologija. Naizgled, danas i nije moguće drugačije, ali iza takvog stanja, pokazuje Rizman, krije se ideja nametanja tržišne logike i sprječavanja razvoja fundamentalnih istraživanja društveno-humanističkih znanosti, koja bi vjerojatno

mogla ponuditi sliku drugačijeg društva. Naime, neoliberalna logika tvrdi da je jedino moguće društvo društvo sebičnih individua koje su u neprekidnom međusobnom natjecanju. Tako da za objavljivanje znanstvenih članaka u časopisima koji su u vlasništvu korporacija, a koji su napisani zahvaljujući javnim sredstvima, univerziteti moraju trošiti velik novac. Britanska su sveučilišta tako 2016. godine u tu svrhu potrošila oko 200 milijuna eura, a državni univerziteti u Kaliforniji iste su godine potrošili više od 10 milijuna eura. „Uspješnost” časopisa i članaka koji su u njima objavljeni mjeri se tzv. *impact*-faktorima, iako su oni prvobitno zamišljeni da služe kao orijentacija bibliotekarima prilikom naručivanja časopisa. Neoliberalna logika i jest da se mjeri baš sve, pa i ono što je teško izmjeriti. To mjeriteljstvo, pokazuje Rizman, vodi k tomu da se zanemaruju fundamentalna istraživanja. U dokazivanju navedene teze autor se uvjerljivo koristi istraživanjima izraelskog politologa Davida M. Riccija, koji kritizira krajnju specijalizaciju koja dovodi do toga da se od detalja ne vidi cjelina i da se gubi sama svrha istraživanja društvenih znanosti. Svoje uvide osnažio je i klasičnim argumentima Emilea Durkheima, Maxa Webera i Friedricha Nietzschea, koji su ustanovili da pretjerana profesionalizacija i naizgled velika metodološka sofisticiranost društvene znanosti odvodi od rasprava o temeljnoj društvenoj strukturi i njezinim etičkim imperativima.

Naime, izgleda da neoliberalizam stvara društvo u kojem se stalno napada dostojanstvo onih koji slabije prolaze u tržišnom nadmetanju. Rizman stoga postavlja ključno etičko pitanje: uspjeh je dobar i lijep, ali što ćemo s onima koji nisu uspjeli? Zar su svi oni naprosto lijeni zabušanti? Nije li i njihovo ljudsko dostojanstvo nepovredivo? Ili se na njih trebaju odnositi neka druga pravila? Vrijedno je postaviti takva etička pitanja. Uostalom, njihovo postavljanje je temelj odgovornoga javnog djelovanja. Tu odgovornost Rudi Rizman je hrabro preuzeo. Štoviše, utemeljio ju je na velikom znanju; znanju koje počiva na premisi da moramo učiti jedni od drugih. Sjećanje na ljude od koji se isplati učiti je nit koja se provlači kroz cijelu knjigu. Donose se nekrolozi velikim misliocima našeg vremena, uvijek humani, topli, s jasnim isticanjem biti nečije misli, često sa zanimljivim detaljima iz zajedničkih susreta. Oproštajne riječi su posvećene Alešu Debeljaku, Leonidasu Donskisu, Zygmuntu Baumanu, Ágnes Heller, Antonyju D. Smithu, Umberto Ecu, Benedictu Andersonu. Preciznom rekonstrukcijom ključnih pojmova i ideja njezine političke filozofije ističe se posmrtno slovo Ágnes Heller, i ono je, s nekoliko izrazito zanimljivih detalja zajedničkih druženja, posvećeno „posljednjem čovjeku renesanse”, Umberto Ecu.

U zaključku Rizman je istaknuo kako je potrebno ponovo afirmirati politiku. Naime, on politiku određuje kao djelatnost čiji je izvorni prostor država, a samo nas država i njezine institucije mogu zaštititi od nemilo-

srdnih iracionalnih zakona tržišta. Riječju, Rizmanova knjiga vraća vjeru u ideju društveno odgovornog pisanja i govorenja. Uostalom, jedino se tako možemo suprotstaviti neoliberalnim ideološkim dogmama, koje odbacuju politički poredak Danske i, recimo, Švedske jer navodno nije dovoljno prožet slobodnim tržištem. Kada se kaže da u tim zemljama ljudi žive dugo, da imaju dobru zdravstvenu skrb, da je stopa kriminala vrlo mala, neoliberali i neokonzervativci će samo nervozno otpuhnuti i mahnuti rukom. Zanimljivo tako da, zapravo, tvrde da je bolje biti mrtav nego živ, bolestan nego zdrav, opljačkan nego siguran, sve to za njih nije važno; važno je jedino „slobodno tržište”.

Zaključno treba istaknuti da je kvalitet knjige doprinio predgovor Slavka Splichala, kao i minijatura, ali sjajna studija Donovana Pavlineca koja tumači sliku *Splav Meduze* Theodora Gericaulta, koja se nalazi na naslovnici. Nakon čitanja knjige, a ono je zbog jasne misli i dobrog stila, uz dodatni trud, moguće i čitateljima koji nisu izvorni govornici slovenskog jezika, ostajete pod dojmom velikog autorova znanja, informirani o najnovijim političkim teorijama, ali i s nešto gorčine nakon upoznavanja s iracionalnom stranom neoliberalizma. Pa ipak, ostaje poticajna misao da javni govor i pisanje usprkos svemu imaju smisla. Knjiga Rudi Rizman to dokazuje na najbolji mogući način.

Tihomir Cipek

Redovni profesor Fakulteta političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu